

Karin Aggestam

Studiet av krig och fred har alltid varit ett centralt forskningsfält inom statsvetenskapen. Krig och fred är ett komplext problemområde att studera, vilket kräver multidisciplinära perspektiv och metoder. Statsvetenskap är delvis en ”naturlig” hemvist för freds- och konfliktforskning eftersom disciplinen karakteriseras av ”hälsosamma” eklektiska inslag från t.ex. juridik, ekonomi, psykologi, sociologi och historia. Under 1950-talet växer den mer renodlade fredsforskningen sig stark mot bakgrund av två världskrig och ett tilltagande kallt krig mellan supermakterna med dess överhängande risk för kärnvapenkrig. Parallellt med fredsforskningen utvecklas och institutionaliseras subdisciplinen internationella relationer (IR).

I denna artikel argumenterar jag för att forskningsområdet freds- och konfliktforskning till stor del definierats utifrån den kontext och dynamik som kalla kriget skapade samt av ett antagonistiskt avståndstagande från det dominerande paradigmet – realismen – inom internationella relationer. Fredsforskningen definierar sig i och med det som ett alternativt paradigm. Slutet på kalla kriget innebar flera ”existentiella” utmaningar både för IR och fredsforskningen. Samtidigt hävdar jag att IR antagit och övervunnit flera av dessa utmaningar genom att bredda forskningsområdet med ett kritisk reflekterande inom disciplinen och bejakande av en pluralism vad gäller perspektiv och metoder. Fredsforskningen däremot har inte haft samma kritiska introspektiva debatt som den inom systerdisciplinen IR och därför har ämnet utvecklats i motsatt riktning (se vidare Jutila m.fl. 2008). Fredsforskningen kan idag karakteriseras som ”main stream” och de kritiska perspektiv som krävs för en förnyelse av forskningsfronten saknas i hög grad. Vi kan därför observera en något paradoxal situation av omvända roller, där fredsforskarna idag försvagat sin alternativa roll som kritisk granskande genom ”normalisering” och institutionalisering av ämnet. Samtidigt har flera IR-forskare anammat en mer ambitiös och radikal forskningsagenda som t.ex. den vi ser inom kritiska säkerhetsstudier (se t.ex. Booth 2005).

Internationella relationer som disciplin etablerades under mellankrigstiden, då det rådde en optimism om möjligheterna att skapa fred och ordning på den internationella arenan. Genom skapandet av internationella organisationer som Nationernas Förbund (NF), utvecklandet av rättsregler, folkrätt och förespråkandet av en världsregering, närdes idén om möjligheten att skapa världsfred. Tyngdpunkten i forskningen låg på att identifiera faktorer som bör existera i internationell politik för att få till stånd en hållbar fred. Denna optimism grusades emellertid i och med andra världskrigets utbrott. Efterkrigsperiodens forskning kom istället att fokusera på studier kring de faktiska internationella förhållanden och tog därmed avstånd från den tidigare idealism som präglade disciplinen.

Utvecklingen och institutionaliseringen av IR sker i skuggan av det framväxande kalla kriget mellan supermakterna och förflyttas geografiskt från Europa till USA. Disciplinens gränser blir allt skarpare och de ”mjukare” frågorna om fred, rättvisa och utveckling nedprioriteras. De dominerande problemkomplexen handlar istället om makt, säkerhet, anarki, överlevnad, traditionell utrikespolitik och diplomati. Hans Morgenthaus pessimistiska tes om människans inneboende aggressivitet och beskrivning av internationell politik som en maktkamp mellan suveräna stater blir nu den dominerande och ledande teoritraditionen inom klassisk realism. ”The drive to live, to propagate and to dominate are common to all men ... The tendency to dominate, in particular, is an element of all human associations” (Morgenthau, citerad i Groom 1988: 98). Kenneth Waltz vidareutvecklar och abstraherar realismens teser i sin banbrytande bok, *Man, the State and War* (1959) men väljer att lägga tonvikt på den internationella strukturen, nämligen det anarkiska förhållande som råder i internationell politik. För neo-realismen innebär anarkin en avsaknad av internationell auktoritet, vilket genererar osäkerhet i internationell politik och återkommande hot mot statens överlevnad. Nationella intressen handlar till stor del om att maximera statens makt enligt devisen ”vill du ha fred, förbered för krig.” Det i sin tur resulterar i ett makt- och säkerhetsdilemma i vilket en stats strävan till makt underminerar en annan stats säkerhet. Krig antas vara bestående inslag och återkommande fenomen inom internationell politik. Konsekvenserna av den typen av teori- bildning blir att man prioriterar forskning kring hantering av kriser, krig och konflikter framför studier om t.ex. Immanuel Kants vision om den

”eviga freden.” Under kalla krigets dagar sker därför en massiv expansion av forskningsfältet strategiska säkerhetsstudier.

Det är i kölvattnet av den ”minimalistiska” fredsagendan i det vetenskapliga studiet av internationella relationer och realismens hårda gränsättning gentemot andra discipliner som fredsforskningen växer fram (se vidare Väyrynen 1986). Flera forskare vänder sig mot den ensidiga och pessimistiska politiska analys som presenteras av det internationella systemet. Den snäva definition av fred som ett tillstånd av icke-krig innebär ett sökande efter nya normativa utgångspunkter i forskningen (Hettne 1991: 16). Fredsforskningens utveckling under 1950-talet sker parallellt med fredsrörelsens ökande aktivism och spridning bland allmänheten, i och med den tilltagande risken för ett kärnvapenkrig mellan supermakterna. Krav på nedrustning, gemensam säkerhet och kärnvapenfria zoner är några exempel på mobiliserande paroller inom fredsrörelserna.

Första och andra generationens fredsforskning skiljer sig från traditionell IR främst på tre punkter (Rogers & Ramsbotham 1999; Wiberg 1976; Ramsbotham *et al* 2005). För det första finns det en tydlig normativ agenda, där den uttalade ambitionen för forskningen är att skapa fred. Målsättningen är att genom systematiska och oftast kvantitativa studier av internationella relationer undersöka hur fred kan uppnås. Den framväxande disciplinen kan därför beskrivas som tillämpad forskning. Föregångare och rollmodell för fredsforskarna är Quincy Wrights klassiska studie *A Study of War* (1942) och Lewis F. Richardsons omfattande statistiska studier om ”dödliga gräl” (1960). University of Michigan blir snabbt tongivande inom fredsforskningen genom sitt projekt ”Correlates of War” och det är också här som den välrenommerade tidskriften *Journal of Conflict Resolution* lanseras tillsammans med den internationellt kända forskargruppen vid Stanford University (med bland annat Herbert Kelman, Kenneth Boulding, Anatol Rapoport och Harold Laswell).

I Norden är det främst norrmannen Johan Galtung som framstår som den ledande fredsforskaren med etablering av Peace Research Institute (PRIO) 1959 och kort därefter lanseringen av vad som idag är en världsledande tidskrift *Journal of Peace Research*. Galtung beskriver fredsforskningens inriktning i medicinska metaforer. Syftet för forskningen är att diagnosticera tillståndet i internationell politik och föreslå konkreta åtgärder för att bota de ”sjukdomar” (krig, konflikter) som finns för att uppnå inte bara negativ fred, dvs. frånvaron av fysiskt våld, utan även positiv fred som inkluderar social rättvisa, mänsklig frigörelse, osv. Galtung

(1990) myntar begreppet strukturellt våld som blir centralt i förståelsen av positiv fred. Patomäki (2001: 726) understryker: ”Peace research is an applied science charged with the task not only of presenting how things actually are, but also of telling how they should be. Just as the normative objective of medicine is health, the objective of peace research is peace. Therefore, not only are peace researchers expected to produce original high-quality studies, they must also be relevant.”

För det andra utmärker sig fredsforskningen genom sin starka betoning på multidisciplinära ansatser. Krig och fred är komplexa problem och fredsforskare är därför nödgade att söka sig till andra discipliner. Det är i detta sökande och möte över disciplinränsar som tvärvetenskapen uppstår. För det tredje betonar fredsforskningen vikten och kopplingen mellan teori och praktik. Under slutet av 1970-talet och början av 1980-talet lägger andra generationens fredsforskare allt större vikt vid akademikers centrala roll i praktisk konfliktlösning. Speciellt i Nordamerika utvecklas en rad akademiska och tvärvetenskapliga centrumbildningar där konflikter studeras som generiska och som existerande på alla nivåer (från individ- till internationell nivå).

John Burtons banbrytande bok om djupt rotade konflikter (1969), och senare antologi om internationell konfliktlösning (1986) tillsammans med Edvard Azar, utmanar traditionellt tänkande kring stater och konflikter. Här betonas kopplingen mellan stat-samhälle, vilket tidigare inte ansågs relevant trots stigande antal inomstatliga konflikter med tydliga internationella kopplingar. Burton och Azar hävdar att djupt rotade konflikter handlar om otillfredställda mänskliga behov såsom identitet, autonomi, säkerhet och erkännande. Dessa konflikter kräver därför en annan typ av problemlösande strategi. Makt och manipuleringsstrategier anses enbart förvärra konflikterna. En distinktion görs mellan dispyt (intressen) och konflikt (universella mänskliga behov) för att påtala skillnaden mellan distributiva (”win-lose”) och integrativa (”win-win”) förhandlingar. För att undvika nollsummespel som ofta präglar djupt rotade och svårlösta konflikter, argumenterar de för problemlösande analytiska workshops där akademiker spelar rollen som facilitator. Herbert Kelman, professor vid Harvard University, har i årtionden bistått och främjat samtal mellan israeler och palestinier i den här typen av workshops (se t.ex. Kelman 2002). Liknande format har också hållits bl.a. på Cypern, i Sydafrika och Nordirland. Under senare tid har emellertid en växande kritik riktats mot konfliktlösningssparadigmet, med dess starka betoning på universella

mänskliga behov och dess bristande uppmärksamhet på maktstrukturer. Konflikttransformation, som är en vidareutveckling av konfliktlösning, betonar i högre grad omvandling än regelrätt lösning av konflikter och lägger större vikt vid maktanalys och rättvisefrågor och deras betydelse för mänsklig frigörelse (se t.ex. Lederach 1995). Sammanfattningsvis kan noteras hur fredsforskningen och IR tidvis har utvecklats i motsats till varandra samtidigt som båda forskningsfälten domineras av nordamerikanska forskare.

UTVECKLINGEN AV FREDS- OCH KONFLIKTFORSKNING I SVERIGE

I Sverige har fred, nedrustning, global rättvisa, gemensam säkerhet och utveckling varit centrala frågor för allmänheten, forskningen och svensk utrikespolitik. Ett antal policyinstitut såsom SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute) etablerades i början av 70-talet. Göteborgs, Lunds och Uppsala universitet tilldelades strategiska forskningsmedel för att vidareutveckla den tvärvetenskapliga fredsforskning som initierats vid dessa akademiska lärosäten. Däremot valde man att bibehålla studiet av internationell politik inom disciplinen statsvetenskap efter att en kommitté, som tillsatts av regeringen, ventilerat frågan. Detta beslut avvek från den generella trenden i Europa och USA att skapa självständiga IR-institutioner (Jönsson 2007: 24).

Fredsforskningens akademiska miljöer i Sverige har över tid utvecklat olika forskningsprofiler och grad av institutionalisering. I Lund skapade Håkan Wiberg, sedermera professor i sociologi, LUPRI (Lund University Peace Research Institute). Hans forskning följde i stor utsträckning den av Galtung inspirerade normativa målsättningen att skapa fred genom systematisk och positivistisk metodtillämpning. Fredsforskningen i Lund har sedan dess haft en varierande forskningsprofil, beroende på vem som innehaft föreståndarskapet i ämnet. Under en begränsad tid på 1980-talet fanns även en självständig institution. År 2006 tillträdde jag tjänsten som föreståndare för freds- och konfliktforskning och ämnet flyttades till statsvetenskapliga institutionen, vilken anses representera forskningsfronten av svensk IR-forskning. Ett nytt undervisnings- och forskningsprogram har lanserats som till viss del bygger vidare på tidigare forskningssamarbete mellan statsvetare och internationella historiker. Den nya forskningsprofilen betonar folkrätt, förhandling och internationella normers betydelse

i krig och fred samt flervetenskap mer än tvärvetenskap. Det har resulterat i en aktiv rekrytering av forskare och lärare från olika fakulteter och discipliner såsom historia, ekonomi, antropologi, juridik, teologi och statsvetenskap.

I Göteborg initierades fredsforskningen genom att man höll ett flertal tvärvetenskapliga seminarier på tematiken och ämnet institutionaliserades snabbt inom universitet. En stolsprofessur skapades 1985 vilken tillträdades av ekonomhistorikern Björn Hettne som varit den drivande kraften bakom fredsforskningens etablering i Göteborg. Stolsprofessuren möjliggjorde också att forskarutbildning nu kunde bedrivas. Padrigu (Peace And Development Research Institute at Göteborg University) expanderade snabbt och blev en egen självständig institution med en distinkt forskningsprofil som betonar fred och utveckling mer än krig och konflikt, och där strukturell ojämlikhet, knapphet och fattigdom står i centrum för forskningen. Idag har ämnet valt att ingå i en paraplyinstitution, School of Global Studies, med flera andra discipliner vilket kan tolkas som en önskan om att bejaka en mer multidisciplinär karaktär av ämnet.

Uppsala är det enda universitet där det idag finns en självständig institution inom freds- och konfliktforskning. Statsvetaren Peter Wallensteen tillträdde den nyinrättade Dag Hammarskjöldsprofessuren i freds- och konfliktforskning 1985. Utmärkande för Uppsalas forskning har främst varit dess betoning på traditionell konfliktanalys och kvantitativa studier (se vidare Wallensteen 1986). På senare år har emellertid fler kvalitativa och komparativa studier utförts om fredsprocesser och hållbar fred. Fredsforskningen i Uppsala är den i särklass mest internationella miljö som fått stort genomslag, främst avseende deras forskning och rapporter som generas från konflikt databasen Uppsala Conflict Database (UCDP). Den används som en auktoritet på forskningsområdet av de flesta internationella fredsforskare när det gäller identifiering av breda konfliktmönster.

Forskningsamarbetet mellan de olika lärosätena var under flera årtionden mycket begränsat, främst på grund av olika vetenskapliga uppfattningar om fredsforskningens inriktning och metodologi. Under senare år har dock dessa meningsskiljaktigheter överbryggs och nationella konferenser i freds- och konfliktforskning hålls vartannat år sedan 2006. Sammanfattningsvis kan man säga att svensk fredsforskning idag utmärker sig bl.a. genom att generera flera policy-relevanta studier för svenska myndigheter som Utrikesdepartementet och Sida. Samtidigt finns det

behov av kritiskt och introspektivt reflekterande kring nuvarande och framtida forskningsriktningar samt i vilket avseende fredsforskningen är eller bör vara distinkt från systerdisciplinen IR.

FREDSFORSKNING SOM "MAIN STREAM" OCH FRAMTIDA UTMANINGAR

Kalla krigets slut innebar början på en kritisk introspektion inom IR när det gäller ämnets innehåll och gränser. Den så kallade kritiska vändning som uppstod innebar att disciplinen öppnades upp för debatter såsom den mellan positivism, konstruktivism och poststrukturalism. Alternativa perspektiv inom feministisk teori och kritiska säkerhetsstudier bejakades som en viktig del av den framtida forskningsagendan inom IR.

Även om fredsforskningen varit starkt kopplad till kalla krigets dynamik genom sin fokusering på nedrustning, förtroendebyggande och förebyggande av kärnvapenkrig, är en liknande utveckling som den inom IR svår att observera. Några forskare hävdar till och med att de nya postpositivistiska strömningarna inom IR till viss del underminerat det normativt distinkta inom fredsforskningen (Lawler 2002: 8). Fredsforskningen kan till stor del karakteriseras som "main stream" där de två tunga och högt rankade tidskrifterna *Journal of Conflict Resolution* och *Journal of Peace Research* fungerar som "gatekeepers" för ämnets positivistiska metoder och traditionella teoriinriktning inom IR samtidigt som den normativa ambitionen tonats ner (Jutila *et al.*, 2008: 624). Denna utveckling vänder sig Johan Galtung emot och går så långt att han diskvalificerar den tidskrift han själv varit med om att etablera: "Let's forget Journal of Peace Research (JPR). It has betrayed the whole idea of Peace Research. To me JPR is just another American International Relations Journal, only possible lagging behind the developments of the discipline. It's no longer the Journal which I originally planned and imagined it to be" (citerad ur Jutila *et al.* 2008: 629).

Patomäki (2001: 724) understryker det faktum att fredsforskningen inte generat några nya intressanta forskningsrön på länge och att disciplinen därmed förlorat sin retoriska attraktion. Fredsforskare har t.ex. haft förvånansvärt lite att säga om terrorism. Bristen på kritiska perspektiv och förnyelse är anledningen till att några forskare går så långt som till att diagnostisera disciplinen som "död" eftersom den upphört med att kritiskt granska sin egen roll i samhället (Jutila *et al.* 2008: 625). Samtidigt

betonar Patomäki (2001:724) att ”The identity of peace research has been under discussion for nearly 40 years, yet there has never been any clear and widespread unanimity about what it is and what strictly speaking its tasks are.”

Under de senaste årtiondena har vi kunnat notera ett utökat internationellt engagemang i flera fredsbyggande operationer i syfte att skapa hållbara demokratiska institutioner för en långsiktig liberal fred. Vidare har kraven ökat på det internationella samfundet att intervensera i konflikter med grova kränkningar av mänskliga rättigheter och etnisk rensning. Det har resulterat i ett flertal humanitära interventioner, ”rättfärdiga” krig och doktriner såsom ”Responsibility to Protect (R2P).” Denna förändrade fredspraktik, som kombinerar militära maktmedel med andra former av våldsanvändning för att utifrån forcera fram en liberal fredsagenda, är en av de centrala utmaningar som fredsforskare har att granska och debattera (se t.ex. Richmond 2008). Utan fler kritiska perspektiv, dialog och reflektiva studier riskerar disciplinen att förlora sin policyrelevans och förmåga till förnyelse.

Referenser

AZAR, EDVARD & BURTON, JOHN (red), 1986. *International Conflict Resolution: Theory and Practice*. Sussex: Wheatsheaf.

BOOTH, KEN, (red), 2005. *Critical Security Studies and World Politics*. London: Lynne Rienner Publishers.

BURTON, JOHN, 1969. *Conflict and Communication: The Use of Controlled Communication in International Relations*. London: Macmillan.

GROOM, A. J. R., 1988. ”Paradigms in Conflict: The Strategist, the Conflict Researcher and the Peace Researcher”, *Review of International Studies* 14(2), s 97–115.

HETTNE, BJÖRN, 1992. *Internationella relationer*. Lund: Studentlitteratur.

JUTILA, MATTI, PEHKONEN, SAMU & VÄYRYNEN, TARJA, 2008. ”Resuscitating a Discipline: An Agenda for Critical Peace Research”, *Millenium. Journal of International Studies* 36(3), s 623–640.

JÖNSSON, CHRISTER, 2007. ”Internationell politik: hemmaplan och bortaplan”, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 109(1), s 23–36.

- KELMAN, HERBERT, 2002. "Interactive Problem-solving: Informal Mediation by Scholar-Practitioner", i Bercovitch, Jacob (red), *Studies in International Mediation*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- LAWLER, PETER, 2002. "Peace Research, War and the Problem of Focus", *Peace Review* 14(1), s 7-14.
- LEDERACH, JOHN, 1995. *Preparing for Peace: Conflict Transformation Across Cultures*. New York: Syracuse University Press.
- PATOMÄKI, HEIKKI, 2001. "The Challenge of Critical Theories: Peace Research at the Start of the New Century", *Journal of Peace Research* 38(6), s 723-737.
- RAMSBOTHAM, OLIVER, WOODHOUSE, TOM & MIALI, HUGH, 2005. *Contemporary Conflict Resolution. The prevention, management and transformation of deadly conflict* (2nd edition). Malden: Polity Press.
- RICHARDSON, LEWIS, 1960. *Statistics of Deadly Quarrels*. Pittsburgh: Boxwood Press.
- RICHMOND, OLIVER, 2008. "Reclaiming Peace in International Relations", *Millennium. Journal of International Studies*, 36(3). s 439-470.
- ROGERS, PAUL & RAMSBOTHAM, OLIVER, 1999. "Then and Now: Peace Research – Past and Future", *Political Studies* XLVII, s 740-754.
- WALLENSTEEN, PETER, 1986. "Om konfliktmönster i dagens värld", *Politica. Tidsskrift för politisk vetenskap* 18(3), s 263-276.
- WALTZ, KENNETH, 1959. *Man, the State, and War: A Theoretical Analysis*. New York: Columbia University Press.
- WIBERG, HÅKAN, 1976. *Konfliktteori och fredsforskning*. Stockholm: Nordstedts Tryckeri.
- WRIGHT, QUINCY, 1942. *A Study of War*. Chicago: University of Chicago Press.
- VÄYRYNEN, RAIMO, 1986. "Anarki, magt og moral: om forholdet mellem politisk realisme og fredsforskning", *Politica. Tidsskrift för politisk vetenskap* 18(3), s 243-251.